

Povijest teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu. 1633—1773.

Moralna teologija.

M. Vanino D. I.

Đezolatna je slika, što ju je podao Barlè o stanju svećenstva zagrebačkoga arcidakonata, kakovo je bilo još prvih decenija XVII. vijeka.¹ Opravdano veli zaslužni pisac, da su prilike udaljenijih dijelova dijeceze bile jamačno još i gore. Biskupi su se zagrebački s kaptolom svojim odavna skrbili za odgoj i obrazovanje svoga klera, a ta je skrb porasla u povodu reforme, što ju je potakao koncil tridentski. Sigurno nije slučajem biskup rožanjski i kanonik ostrogonski te zagrebački Pavao Zondini osnovao baš u doba toga koncila kolegij bolonjski (1553.). Juraj pak Drašković (1563—1578) provodeći reformu u biskupiji zagrebačkoj osnova i sjemenište za odgoj svećeničkoga podmlatka. Kakve su već tada bile prilike, nije ni ovaj zavod doskočio najprečim potrebama: očito su domaće škole bile jako manjkave. Klerika pak, što su učili u stranim učilištima, bio je dakako vrlo neznatan broj. Usto bi pod kraj XVI. vijeka gdje koji klerici svršivši nauke u Zagrebu ili Bolonji ostavili duhovni stalež. Da se tome zlu stane na kraj, biskup je Gašpar Stankovački (1587—1596) naredio, da svaki gojenac, prije nego se primi u sjemenište, učini zakletvu, da će prigrliti svećenički stalež i služiti dijecezi zagrebačkoj.²

Škole ne samo što bijahu manjkave, nego ih je bilo i veoma malo. Osim sjemenišne škole u Zagrebu postojala je, koliko ja znam, još samo latinska škola Pavlinska u Lepoglavi, no ta je u ovo doba, barem koliko zasad znamo, bila neznatna. Malen broj škola bijaše po sudu Tome Kovačevića jedan razlog nestašici svećenstva i pojavi, što se primahu u zagrebačku biskupiju glagoljaši: »unde... clerum forensem illiteratis viris (quos Glagolitas vocamus) permixtum fuisse.«³ Ove će se riječi neupućenim patriotama dati

¹ Zagrebački arcidakonat do g. 1642. Zagb. 1903.

² Obrazac prisege u Farlattia, Illyr. sacrum V. 548.

na žao, no ti treba da drže na umu, da se u ono doba obrazovanost, pogotovo svećenička, mogla steći samo na latinskom jeziku: tko ga nije umio, tomu je redovno nauka bila, štono riječ, zapečaćena sa sedam pečata.

U vrijeme biskupovanja Pavlina Šimuna Bratulića pada osnutak Isusovačke gimnazije u Zagrebu. Kovačević, a po njemu Farlatti, prikazuje stvar tako, kao da je energični Bratulić najviše poradio oko toga, da se u Hrvatsku uvedu Isusovci, a namjera mu je bila, da se digne obrazovanje klera na viši stepen.⁴

Može biti je Kovačevićevo prikazivanje istinito, no ja mu ne nadoh potvrde u vrelima, kojima se služim; tã ne spominju Bratulića među onima, koji su nastojali, da se dovedu Isusovci u Zagreb. Zasad znamo samo to, da je uspješno poradio oko toga, da Isusovci dobiju prepozituru glogovačku.⁵ I ako se ne može dokazati, da se Bratulić pomažući Isusovce nadao pomoći za svoju biskupiju, opet je to vrlo vjerojatno.

Za nasljednika njegova Petra Domitrovića (1611—1628) dobila je biskupija zagrebačka znamenit zavod, jedini u tudini, koji se ponosio imenom hrvatskim — Collegium Croaticum u Beču. Osnovao ga je carskim upravo darom od preko 40.000 (45.000?) forinti kanonik zagrebački Baltazar Napulj. Po namisli osnivačevoj imao se hrvatski kolegij osnovati u štajerskom Gracu. Otvoren je u Beču g. 1627. Prihodi mu biše uvećani zakladama biskupa Monoslaja⁶ (4000 for.) i vesprimskoga tada biskupa Ergeljskoga (3000 for.), pa se moglo od kamata uzdržavati do 16 alumna, no taj se broj često mijenjao.⁷

Ni osnutkom bečkoga kolegija nije bio riješen problem obrazovanja klera ni onoliko, koliko zahtijevahu najpreče potrebe djeceze. Valjalo je imati doma učilište, u kojem će klerici stjecati potrebito znanje staleško. Takovo učilište odluči osnovati biskup Franjo Ergeljski Hasanović (1628—1637), ma da se —

³ Rkp. Jugosl. akad. II. d. 219.

⁴ »Cum ob defectum publici in Regno studii curatores animarum idonea literatura minus exculi in hac dioecesi vernacula passim lingua divina perficerent et in administratione sacramentorum complures ab iis errores admitterentur, Bratulicius eiusmodi defectibus occursurus nihil non egit (auxiliatricem potissimum manum sibi praeibente bano Draskovicio), ut religiosi Societatis Jesu in Regnum accersiti in metropoli praeprimis hac domicilium figerent, ut de quorum instituto esset iuventutem literis erudire, per eos depulsis ruditatis tenebris optatum disciplinarum lumen hisce partibus illucesceret.« l. c.

⁵ K r č e l i ć podmeće Bratuliću namjeru, da je to stoga učinio, kako bi se ulaskao Matiji II.

⁶ † 3. stud. 1584. (Schem. cleri archid. Zgb. 1915.).

⁷ 111 yr. s a c r. V. 567.

o tom nema sumnje — predavala bogoslovna jezgra u kaptolskom sjemeništu. Bilo bi zanimivo znati, zašto Ergeljskomu ne bijaše dostatna ova kaptolska bogoslovija. Ostat ću vjeran svome načelu i ne ću da se dam na nepotrebnna nagadanja. Znamo jedino to, da je Ergeljski naumio utemeljiti u Isusovačkom kolegiju stolicu za moralnu bogosloviju i taj je naum ostvario. U tu svrhu ponudi generalu reda Muciju Vitelleschiu zakladu za uzdržavanje jednoga profesora moralke. Iz pisma generalova (25. lipnja 1633.) provincijalu Đuri Forrou saznajemo, koje je stanovište red zauzeo prema toj ponudi. Vitelleschi preporuča provincijalu, neka brižno pazi, da se ne bi što učinilo, što se protivi ustanovama reda, po kojima ne smije red primiti nikakve dotacije, kojom bi bio vezan da dade propovjednika ili ispovjednika ili lektora teologije; neka prihvati ponudenu zakladu tako, da odatle ne bude kolegiju zagrebačkom nikakve obveze. Zato pak neka se biskup ne boji: red će »*ex caritate*« namisli njegovoj udovoljiti. General će rektoru zagrebačkom otvorenim pismom naložiti, da uzdržaje profesora moralke prema želji biskupovoj.⁸

Vitelleschi je doista 27. veljače 1634. izdao otvoreno pismo, koje se sačuvalo u originalu.⁹ (Prilog 8.) Sadržaj mu je: biskup Ergeljski videći, kako zagrebački »*collegiales*« rade u vinogradu Gospodnjem, poklonio je tamošnjem kolegiju 1000 forinti »*monetae illarum partium*« za uvećanje fundacije istoga kolegija; general s velikom zahvalnošću prima ovaj dar te naređuje, da zagrebački kolegij rečenu svotu za uvećanje svoje fundacije investira u nekretnine ili koristonosno uloži. — Vitelleschi ne spominje svrhe, za koju je Ergeljski darovao ono 1000 forinti: očito nije htio dati povoda mišljenju, kao da je postupao proti ustanovama reda primivši zakladu, kojom bi red bio vezan »*ex iustitia*« da predaje bogoslovlje.

U pismu od 20. ožujka iste godine naređuje general provincijalu Forrou i njegovim u provincijalatu nasljednicima, da se moralka predaje u zagrebačkom kolegiju *ex caritate* po običaju reda.¹⁰

Ergeljski je položio zakladnu svotu već g. 1632.¹¹, a g. 1633. počela se po svoj prilici moralna teologija predavati. Velim po svoj prilici, jer je moguće, da je prvi profesor moralke (o. Grgur Fetsch)

⁸ *Libri officiales*, fol. 223.

⁹ A. A. Coll. Zagr., fasc. 20. br. 3. Prijepis ima Lib. litt. instrum str. 494.

¹⁰ A. A. Coll. Zagr., fasc. 20., br. 4. Original. Prijepis u Lib. litt. instr. str. 495.

¹¹ Tako H. C. Z. (1632), dok bi po Litt. ann. colleg. Zagr. (1633) to bilo možda istom slijedeće godine 1633. Iz ovoga drugoga savremenoga vrela saznajemo, da je Ergeljski dao onu svotu za uzdržavanje profesora, koji bi uz moralku predavao i dialektiku.

bio doduše određen za profesora, no de facto može biti nije još školske godine 1632/1633. došao u Zagreb. Razlog tomu mišljenju jest taj, što se u dva popisa osoba zagrebačkoga kolegija, načinjena g. 1633. u Zagrebu, Fetsch ne spominje,¹² dok je popis u H. C. Z. pisan mnogo kasnije. Pisac H. C. Z. služio se popisom osoba, koje su bile i koje su morale biti u kolegiju, dok ona druga dva popisa podaju faktično stanje kolegijiskoga osoblja.

Benko Vinković, koji je naslijedio Ergeljskoga na stolici biskupskoj (1637—1642), htio je s nepoznata nam razloga, da se otvore bogoslovski tečajevi u sjemeništu, što bi uostalom i sasvim prirodno bilo, a i odgovaralo bi naredbi sabora tridentskoga (Sess. XXIII. cap. 18.). Nego taj naum njegov naišao je žestok otpor svih kanonika, jer bi, govorahu, valjalo namaknuti prihode za uzdržavanje dotičnoga »kanonika teologa« od kaptolskih prihoda, a u drugu ruku takova profesora i ne treba, jer se teologija i onako predaje u Isusovačkom kolegiju zajedno s kanonskim pravom, a zatreba li savjeta u zamršenim pitanjima, ima učenih ljudi i doktora u kaptolu i u samostanima. Uzalud se Vinković pozivao na primasovu želju. I tako su klerici zagrebački i dalje polazili bogoslovna predavanja u gornjem gradu, kao što su tamo drugi alumni učili gimnazijske predmete.

Kaptol je g. 1616. zvao Isusovce, da prenesu gimnaziju na Kaptol, pa je tadašnji rektor Nikola Coronius bio tome i sklon, no ostali oci i provincijal Nikola Buzaeus ne htješe da prihvate poziva, jer bi to bila, govorahu, nezahvalnost prema gradu Zagrebu, koji je Isusovce izagnane iz Ugarske dobrostivo primio (ex Hungaria proscriptos benigne fovendos suscepit). Slijedeće godine (1617.) opet je kaptol urgirao, barem neka dadu dva magistra, no Isusovci odbiše. Na to je kaptol sam otvorio gimnaziju, no ta nije obilovala dácima (H. C. Z.). Nije moja zadaća istraživati udes te gimnazije i koliko je razreda imala; spominjem samo, na što sam mimogred naišao: postojala je za mladosti Krčelića, koji je tu učio retoriku (oko 1730.), a poslije je isti predmet predavao kao sublektor sjemenišni (1745.); pišući svoje *Notitiae praeliminare*s spominje i latinsku školu kaptolskoga sjemeništa (Not. prael., str. 40.). Pitanje ove škole nije istraženo, a ne znamo ni toga, što je pružalo sjemenište svećeničkom kandidatu u pogledu staleškoga obrazovanja. Svakako se teologija u njemu od g. 1633—1773. nije predavala, izuzev samo g. 1707., kad je nakon požara Isusovačkoga kolegija i škole (14. lipnja 1706.) jedan kanonik na kaptolu naučao moralku.

*

Kako nemamo ni za nastavu moralne teologije u akademiji zagrebačkoj posebnih uputa i propisa, zadovoljit nam se

¹² Catal. person. 1633. i Cat. trienn. I. Coll. Zagr. 1633.

¹³ Illyr. sacr. V. 574.

općenim onim crtama, što ih pruža *Ratio studiorum* u pravilima profesora moralke.¹⁴

Svrha ovoj disciplini ne bijaše nipošto znanstvena već čisto praktična. To razabiremo iz prvoga pravila, koje kaže, da je cilj ove nastave pripraviti slušače, da budu vrsni župnici ili djelitelji sakramenata: *peritos parochos seu sacramentorum administratores*. Karakteristično je ovo se u: ono pokazuje, kako se shvaćala župnička služba.

Ovakom svrhom ograničeno gradivo obraduju dva profesora: jedan predaje dvije godine o sakramentima, o cenzurama i dužnostima pojedinih ljudskih staleža; drugi predaje, također dvije godine, o dekalogu, a kod sedme zapovijedi Božje napose o ugovorima; obojica će pak samo mimogred raspravljati o stvarima manje važnosti ili koje se baš ne odnose na moralnu teologiju, kao što su depozicija, degradacija, magija i dr. (Reg. 2.).¹⁵ — Dok se u jednu ruku profesoru kloniti stvari, što baš nisu u nužnoj svezi s moralnom, opet valja da se ukratko dotakne osnovnih pojmova, kao što su smrtni i laki grijeh, sakramentalni karakter, pristajanje (*consensus*) i sl. (Reg. 3.). Što se tiče metode i načina predavanja, ne valja se služiti »skolastičkim aparatom«; teškoće neka se razglobe »*per dubitationes et conclusiones*«, a za potvrdu ovim posljednjim (*conclusiones*) dosta je iznijeti dva, tri dokaza; ne valja gomilati dokazâ uzetih »*ex auctoritate*«. Svaka opća zasada neka se primijeni na nekoliko konkretnih slučajeva (Reg. 4.). Subotom je umjesto predavanja *disputa*, koja traje dva sata ili manje, ako je malo daka. Ta se *disputa* razlikuje od ostalih time, što se u njoj raspravlja najviše u obliku pitanja; na pr. traži se rješenje teškoće, stavlja se nov slučaj (*casus*) promijenivši koju okolnost, navede se proti zaključku ugledan doktor ili kanon ili pak kratak argumenat (Reg. 6.).

Mnogo više negoli *dispute* filozofske približuju se ove teološke seminaru. — U XVIII. vijeku uvede general reda Mihovil Andeo Tamburini (1706—1730.) tako zvane akademije, koje bi se priredile jednom u godini u nedjelju ili na blagdan, a trajahu dva sata. Prvi sat ispunila bi dva slušača dijalogom, koji bi sastojao od pitanjâ i odgovorâ, objekcijâ i rješenjâ, a svrha mu bijaše: razjasniti zamršene stvari i ujedno ugoditi erudicijom (*»quo explicentur difficultates et erudite pascatur intellectus«*). Drugi sat opugnirala bi četiri uzvanika svaki po četvrt sata i to ili u silogističkoj formi ili bez nje. Predmet rasprave morao je da bude lak i »erudicijom za-

¹⁴ Pachtler, R. st. 2, 322 ss.

¹⁵ Do g. 1652. (osim 1649.) predavaše u Zagrebu samo po jedan profesor moralke, od g. 1653. predavahu redovito po dva. Nisam dosad mogao da nadem novu kakovu zakladu za drugoga profesora. Zaklada Ergeljskoga jedva je dotjecala za uzdržavanje jednoga profesora, pogotovo u kasnije doba, kad je novcu pala vrijednost.

činjen«. Akademiji pribivahu po dužnosti svi profesori s rektorom, a pozivahu se na nju gosti duhovnoga i svjetovnoga staleža.

Značajno je za apsolutizam, kakav se razvijao u drugoj polu XVIII. vijeka u Austriji, da je Marija Terezija željela, neka Isusovci više ne naučaju probabilizma. Da li se ona u toj stvari direktno obratila na generala Lovrinca Riccia (1758—1773.) ili je odabrala za to drugi put, ne znamo; svakako je general mišljenje caričino priopćio provincijalu Josipu Kössleru (1767—1770.) i preko njega naredio, da se želji njezinoj udovolji (*obsequium pro eo ac par est praestandum*): kontroverzija o probabilizmu neka se stoga Isusovci okane i neka već o tom predmetu u školama ne raspravljaju, pače neka ga sasvim mimoidu.¹⁶

*

Statistikom slušača moralne bogoslovije pozabavit ćemo se razmjerno nešto dulje, jer je donekle zamašit prilog i povijesti odgoja klera biskupije zagrebačke.

Tek kasno navodi H. C. Z. broj slušača moralke. Koliko znadem, prvi put g. 1721., kad ih je bilo 36, od tih 15 svećenika.¹⁷ Međutim dade im se broj naslućivati po broju onih, što bi se zaredili. Tih bijaše g. 1671. osam (L. A. P. A.), 1690. šesnaest, 1694. dvanaest, 1698. devetnaest, 1700. trinaest, 1715. trideset i dva, 1700. jedanaest. Za druge nekoje godine znamo, koliko je bilo u akademiji klerika, a koliko svećenika, ili pak koliko klerika i svećenika zajedno. — Rijedak je izuzetak, što svećenici slušahu filozofiju, na pr. 1723. dvojica: redovito slušahu oni bogoslovlje. G. 1699. bijaše (od 640 daka) dvadeset kaptolskih klerika; g. 1703. (529 daka) osam svećenika i dvanaest klerika, a tomu tri Bazilijanac i jedan Franjevac trećoredac; g. 1704. (629 daka) dvadeset i šest klerika i jedanaest svećenika, što prije što te godine zaredenih; g. 1705. (693 daka) petnaest klerika i svećenika, te jedan Bazilijanac; g. 1713. četrdeset klerika i svećenika; g. 1716. (458 daka) dvadeset i jedan svećenik; g. 1722. (581 dak) osamnaest svećenika i 12 klerika; g. 1724. (631 dak) dvadeset i jedan svećenik i dvanaest klerika.

Kad se g. 1727. uzelo predavati kanonsko pravo, poskočio je u glavnom broj bogoslova, no o tom će se koja reći na drugom mjestu.

Iz ovo nekoliko statističkih podataka razabiremo po prilici, koliko je iz zagrebačke bogoslovije svećenika polazilo u duhovnu pastvu. Pretpostavljam, da je kler, što je učio u ovom domaćem učilištu, pripadao gotovo listom zagrebačkoj dijecezi. Broj redovnika ili mladomisnika (*neomysta*) nije redovno istovjetan s brojem onih, koji su iz škole polazili u pastvu. Ovo je posljednje tek izuzetak, kao g. 1690., kad bi šesnaest klerika zaredeno i potom u pa-

¹⁶ *Libri offic.* fol. 158.

¹⁷ Iz drugoga vrela mogosmo podati broj slušača g. 1665., naime 12.

stvi namješteno. Inače su mladomisnici, čini se, još godinu dana ili manje, kadšto i više slušali bogoslovska predavanja. No ni to nije uvijek tako bivalo. Nije bio rijedak slučaj, da je mlađi svećenik već nakon jedne godine bogoslovskih nauka primio sv. red i pošao u dušobrižništvo. Sve se ovo zaključuje iz navedenih podataka, a Foje očitno vidi u izvještajima o kanonskim vizitama onih arcidakonata biskupije zagrebačke, u kojim (izvještajima) se spominju nauke dotičnih župnika i kapelana. Među ponajvršnije ovake izvještaje idu oni kanonika Šimuna Židića o arcidakonatu katedralnom g. 1695., 1696. i 1697., dakle iz doba, kad je obrazovanost klera znatno pokročila, usporedi li se s onom na početku XVII. vijeka. Za našu je svrhu dosta, uzmemo li u pretres samo izvješće g. 1695., jer je slijedeće dvije godine svećenstvo toga arcidakonata ostalo u glavnom isto. Rečene godine imao je katedralni arcidakonatski četredeset i tri župnika (administratora) i četiri kapelana; od tih je osamnaest učilo bogosloviju u tudini (u Beču, Gracu i Bolonji), dvojica su naučila moralku privatno,¹⁸ ostalih je dvadeset i šest slušalo moralku u Zagrebu, i to četvorica godinu dana, dvojica godinu i pō, trojica tri godine, za šestoricu se naprosto veli »casista«, a jednoga »theologus annorum trium«; jamačno je i ovaj učio u Zagrebu, jer teško da se ne bi spomenulo, da je svršio bogosloviju u tudini, na višem učilištu. Velika većina slala bi se u duhovnu pastvu nakon najmanje dviju godina bogoslovskih nauka. Što su nekoji učili te nauke više od dvije godine, tomu je obično, čini se, razlog okolnost, što dotični nisu navršili kanonskog doba (25 godina); izuzetak je novočičanski župnik Ivan Jurčić: učio je moralku dvije godine i pō, a zaređen je sa 32 godine.

Od trinaest župnika, što se spominju u kan. viziti varaždinskoga arcidakonata g. 1688., četvorica su učila u Beču i Bolonji, o jednom nema podatka, dvojica su učila moralku jednu godinu, trojica godinu i pō, dvojica dvije godine, za jednoga se veli samo »casista«.

Za vizite istoga arcidakonata g. 1678. bijaše drugo svećenstvo. Za petoricu nema podataka, po jedan je učio moralku godinu dana, godinu i pō i tri godine, dvojica dvije godine; za dvojicu se kaže »theologus duorum annorum«, za jednoga »casista«. Tečaj nauka svećenstva arcidakonata varaždinskoga g. 1678. i 1688. podudara se u glavnom s onim arcidakonata katedralnoga g. 1695. To vrijedi i za filozofijsko obrazovanje, koliko se može suditi po podacima vizitâ g. 1678. i 1688.

¹⁸ Bijahu to samoborski župnik Matija Kuril (»logicus Zagrabiensis et casista ex lectione domestica«) i župnik staročičanski Florijan Pavlišić (»qui etsi philosophiam neque casus scripsisset(!), per diligentiam tamen in librorum lectione homo intelligens et bonus casista effectus«).

Ne marim istraživati, kolik je bio postotak svećenika, koji su učili filozofiju u Zagrebu prije, nego se to stalo zahtijevati na temelju zaključka dijecezanske sinode držane u Zagrebu u lipnju g. 1673. Počevši od toga doba rijetki su svećenici, koji ne bi svršili barem jednu ili dvije godine filozofijskih nauka, a pogotovo to vrijedi za XVIII. vijek. Od 47 svećenika katedralnoga arcidakonata g. 1695. učilo je filozofiju u vanjskim sveučilištama trinaest (od tih jedan samo dva prva tečaja), svršilo je filozofiju u Zagrebu dva deset i sedam, samo logiku trojica, samo logiku i fiziku dvojica, jedan je učio filozofiju što u Zagrebu što u Gracu; jedan jedini svršio je tek retoriku: to je onaj zanimivi autodiktat Pavlišić, koji je samim čitanjem postao »homo intelligens et bonus casista«.

*

Biskup se Borković nije samo brinuo za naobrazbu svoga klera nego i za to, da taj kler živi i posluje, kako njegov stalež zahtijeva. Stoga je njegovom pobudom sinoda, što ju je sazvaio u lipnju g. 1673., stvorila zaključak, da svaki ređenik prije mlade Mise mora učiniti osam dana eksercije. G. 1674. osnovao je za tu svrhu zakladu, o kojoj je 19. rujna iste godine izdao i zakladnicu, gdje među ostalim veli, da je spasonosna uredba duhovnih vježba za mladomislne već postojala »promotoribus patribus Societatis Jesu collegii Zagrebensis«; oci su ovakim klericima dosad s velikom ljubavlju davali i hranu. Premda nisu tražili, on je predao na ruke rektora, o. Mihovila Škrleca 1000 rajnskih forinti u škudama, da se ta glavica uloži na sigurnu mjestu, a kamati upotrebljuju za eksercitate. Biskup potom moli svoje nasljednike za rane Isusove, neka budno paze, da se vrši ova naredba sinode, a rektore zagrebačkog kolegija moli: ako bi nasljednici njegovi u navali posala smetnuli s uma duhovne vježbe, onda neka sami biskupa izvijeste »de profectu aut defectu exercitandorum«.¹⁰

*

Među bogoslovima bilo je i takovih, koji su barem dio bogoslovskih nauka svršili, a da za njih kaptol zagrebački nije trošio. Amo idu tako zvani kapelani sjemeništa sv. Josipa. Prvu zakladu za uzdržavanje ovakih kapelana osnovala je Jelena Ručičeva, rođena Patačić. Ponudu svoju stavlja je uz ove pogodbe. Zakladom od 2000 forinti neka se uzdržaje u sjemeništu sv. Josipa jedan kapelan, koji će dobivati uz pitomačku hranu barem jedno jelo više; kapelanu davat će se godimice 40 for., da si nabavi sve potrebno, napose pristojno svećeničko odijelo; u crkvi će sv. Katarine kapelan svakoga tjedna odslužiti pet sv. Misa na nakanu zakladateljke, i to barem za nje žive, petu Misu u subotu za sretnu smrt njezinu.

¹⁰ A. A. coll. Zagr., fasc. 20. br. 11. Orig.

Ponudu Račićkinu pretresao je u Zagrebu 23. lipnja 1667. provincijal austrijski Mihalj Sikuten (Hrvat) s rektorom Filipom Kaušićem u vijeću, u kojem sudjelovahu osim provincijalova tajnika («socius») još oci Juraj Habdelić, Nikola Galović i Baltazar Humski. Nekoji su u vijeću držali, da bi to bio velik teret po crkvu sv. Katarine i po sjemenište, no zbog zasluga i dobročinstvâ pokojnoga Ručića i njegove udove prihvatila se ipak zaklada uz ove pogodbe:

1. Svećenik-alumnus treba da polazi nauke, te se u svemu drži propisa sjemenišnih, a dužan je gdjekad pomoći »in disciplina seminarii aut oeconomia«. Htjedne li poslije svršenih nauka stipendiju dalje uživati, može mu to regens dopustiti, ako se odlikuje uzornim življenjem te je inače sposoban da pomaže sjemeništu.

2. Kapelan će dobivati hranu konviktorsku, a ne bude li konviktoraca, dat će mu se mimo obroka zakladnih gojenaca (alumni) još jedno jelo.

3. Na hranu potrošit će regens za njega 50 forinti, a za odijelo dat će alumnu 35 forinti. Stan će imati s ostalim alumnima, no uzimat će se u obzir njegov svećenički značaj. Ostatak prihoda neka bude sjemeništu, jer je zakladateljka htjela, da se taj »alumnat« utjelovi sjemeništu na njegovu korist.

4. Ako bi kapelan potratio ono 35 forinti te išao u odijelo, kakvo ne dolikuje svećeniku, onda će mu regens sam za tu svotu kupiti odijelo, no sva se svota mora potrošiti za odijelo ili za druge potrebite stvari ili neka se čuva alumnusu za buduće potrebe.

5. Regens će od prihoda zaklade godimice dati crkvi sv. Katarine 5 forinti za svijeće, vino, hostije i misno ruho, jer je teret vječan.

6. Po smrti dobrotvorke imat će pravo prezentacije rektor zagrebačkoga kolegija; bez njegove privole ne smije regens ni primati ni otpuštati.

Nekoje su točke poslije pravovaljano promijenjene.²⁰

Zagrebački podžupan Franjo Abanti osnovao je g. 1671. sličnu zakladu za jednog kapelana, koji je morao svakoga tjedna odslužiti za zakladnika četiri sv. Mise u loretskoj kapeli crkve sv. Katarine,²¹ no dosad ne znamo, da li je Abantijev kapelan morao polaziti nauke, no vrlo je vjerojatno da jest, jer su Isusovci nekoliko godina prije samo uz taj uvjet prihvatili zakadu Ručićkinu.

²⁰ A A. sem. s. Jos. fasc. 2., br. 24. (lat. i hrv.). — Sr. Imovinske prilike i broj zakladnih mjesta sjemeništa sv. Josipa u Zagrebu prvih decenija XVIII. vijeka. Kat. list, 1916., broj 37.

²¹ Lib. litt. instrum. str. 465.

U sjemeništu sv. Josipa znalo je biti po više slušača moralke, pa je g. 1741. uveden običaj, da se budući svećenici vježbaju u propovijedanju. Te bi oni propovijedi držali u sjemenišnoj blagovaonici za blagovanja (H. C. Z.).

Kanonsko pravo (1726.—1727.).

Da se nešto malo crkvenoga prava predavalo u tečajevima za moralnu teologiju, vidjesmo iz odgovora kanonika zagrebačkih biskupu Vinkoviću, koji je hotio otvoriti teologiju na Kaptolu.

Zasluga je protonotara kraljevstva hrvatskoga Jurja Plemića, navlastito pak udove njegove Katarine rodene Bedeković, što je Hrvatska dobila posebnu stolicu kanonskoga prava. Iz oporuke Katarine Plemićeve (17. studenoga 1716.) razabiremo, da se pitanje osnutka viših teologijskih nauka, napose kanonskog prava, pretresalo već barem deset, odnosno trideset godina prije, nego se taj naum g. 1727., odnosno 1746. ostvario. Plemićka je naime poslije smrti muža si pala u teške novčane neprilike.²² U toj nevolji priskočio joj je u pomoć rektor Nikola Kralić, pozajmio joj znatnu svotu novaca, pače je za nju isplatio 14.000 forinti, što ih je dugovala zagrebačkom trgovcu Milpoheru. S toga i ja, veli zakladateljka, da iskažem zahvalnost i da izvršim volju svega gospodina, ostavljam, zapisujem i dajem rečenomu kolegiju 5000 for. »in bono Mirkovecz...«, a od svoje strane 1050 for. i k tomu toliko nekretнина, koliko treba, da se dosegne 9000 forinti. To će biti, kako je želio i moj pokojni muž, potpora zakladi za više nauke; čim se utjera ova svota, odmah neka se počne predavati kanonsko pravo.²³ Kolegij je zagrebački svotu ovoga zapisa dobio i uvrstio među školske zaklade, pa je ta svota doista služila namijenjenoj svrsi, »pro docendis altioribus scholis, nominatim s. canonibus«.²⁴

U Isusovačkim se školama dosta dugo kanonsko pravo manje njegovalo, negoli bi čovjek u prvi mah očekivao. Ta se činjenica očituje u tom, što stara *Ratio studiorum* (1559.) nema posebnih uputa i propisa za profesora te struke, kakvih ima za ostale discipline. Očituje se to i u 20. dekretu XIV. glavne skupštine reda (1697./1697.) o predavanju kanonskoga prava.²⁵ Ustanove reda, veli se u tu, preporučuju uz spekulativnu teologiju još i pozitivnu, a to sastoji ponajpače od kanonskoga prava; stoga se preporuča provincijalima, da uvedu ovaj studij u glavnije kolegije, kako se već na veliku korist naučnoga nastojanja uveo u mnoge kolegije. No neka se ne predaju oni tituli, što će ih označiti general u smislu

²² Po svoj prilici radi velikih dugova pokojnoga protonotara.

²³ A. A. coll. Zag. fasc. 20., br. 12. Neautentikovani prijepis. Izvornik je, čini se, napisan hrvatskim jezikom.

²⁴ A. A. Cons. Croat. 1774: lun. 121. str. 353.

²⁵ Instit. Soc. Jesu, ed. Prag. 1705., vol. I. 625.

ustanova (Constitutiones). Posljednje riječi smjeraju na odredbu (Const., P. IV. C. XII. § 1.), po kojoj se u Isusovačkim učilištima nemaju predavati one česti kanonâ, što se odnose na »forum contentiosum«.

Tu je klauzulu donekle ukinula XVI. glavna skupština (1730./1731.) dekretom 30., kojim se generalu daje vlast dopustiti, da član reda primi stolicu kanonskoga prava u javnu sveučilištu, makar morao predavati sve titule.

U Zagrebu se počelo crkveno pravo predavati školske godine 1726—1727. Nažalost vrela ne daju da podamo kakvu takvu sliku o njegovanju ove nauke. Mi niti imamo naučne osnove niti znamo, u koliko se semestara imalo predavati naučno gradivo i t. d. Nešto malo znamo o frekventaciji. Od g. 1727. do 1771. tek se dva puta napose navodi broj slušača kanonskoga prava: g. 1734. bijaše ih četrdeset i pet, g. 1735. četrdeset i dva; inače, i *o samo za trinaest godina, navodi se skupni broj slušača moralke i kanonskoga prava. Dok je g. 1727. bilo slušača obiju struka 36 osim onih, što su preko godine pošli u duhovnu pastvu, bila su g. 1729. pedeset i dva (od 614 daka akademije), g. 1731. šezdeset i četiri (581 d.), g. 1745. šezdeset i šest. I pošto se g. 1746. stala predavati spekulativna teologija, broj je slušača moralke i prava ostao popriliči isti: između g. 1752. i 1771. samo je tri puta ispod 40, inače se kretao između 46 i 64. Poprečni je broj obojih slušača iznosio za ono trinaest godina između (1727. i 1771.) otprilike 49.

Iz jedne bilješke H. C. Z. g. 1732.²⁶ slijedi, da broj slušača kanonskoga prava nije istovjetan s brojem slušača moralke jedne iste godine. Ili su dakle samo nekoji kaziste (makar velika većina) slušali kanonsko pravo ili su ga slušali svi, ali samo prve ili druge godine.

Javna disputa iz kanonskoga prava spominje se prvi put g. 1750., kad je jedan bogoslov-svećenik »sub Augustana icone... singulari cum laude« branio četvrtu knjigu Dekretalijâ. Toj je disputi pribivao zagrebački biskup Klobušicki, kojem je onaj bogoslov prikazao teze. Zanimanje za kanonsko pravo bijaše te godine veliko, što se očitovalo i u velikom broju slušača i u marljivosti njihovoj. Slijedeće godine (1751.) nije zanimanje jenjalo, pače su slušali ovu struku i onaki daci, kojima to po naučnoj osnovi, ne bijaše dužnost. Na Ignacijevo (31. VII.) bila je javna disputa, u kojoj je slušač spekulativne teologije Matej Maričić branio II. i V. knjigu Dekretalijâ »presente et acclamante numerosa illustrissimorum et reverendissimorum auditorum corona«; opugnant bijaše kanonik Malenić.

²⁶ »Academia haec excoluit in Canonibus [professores casuum puncta nulla attulerunt (t. j. nisu piscu kućne povijesti podali statističkih podataka)] ingenta 45. e quibus ad sacros ordines 21, ad animarum curam 14 promoti sunt.«

Spekulativna teologija i kontroverze (1746.—1747.).

Sasma sumarna bijaše obrazovanost teologijska, što ju je klerpac u akademiji zagrebačkoj do sredine otprilike XVIII. vijeka, kad se našao muž, koji je pokušao odmoći tome nedostatku. Bio je to zagrebački kanonik Toma Augustić. On zapisa zagrebačkom Isusovačkom kolegiju 3000 forinti, da se u niemu predaje viša teologija. Augustić je u oporuci ovlastio kaptol zagrebački, da smije rečenu zakladu upotrijebiti i za bolonjski zavod. Kaptol toga nije učinio, nego je zakladu povisio na 15.000 forinti te predao Andriji Zambegeru, rektoru zagrebačkoga kolegija, i to 10.000 forinti u gotovini, a 5000 u carsko-kraljevskim obveznicama. Rektor je u ime provincijalovo zakladu prihvatio, a i pogodbe, što ih je kaptol stipulirao, a jesu ove:

1. kolegij će Isusovački zakladnu svotu koristonosno uložiti na sasvim sigurnu mjestu;

2. od prihoda te zaklade uzdržavat će se dva graduirana profesora (»in qualibet universitate docendi capaces«) koji će u zagrebačkom kolegiju marljivo (»sedulo et zelose«) predavati dogmatičko-skolastičku teologiju, a jednoga još za kontroverzistiku (»studium controversiticum«); oboji tečaji treba da počnu već u studenom g. 1746.;

3. bude li na javnoj disputi koji član kaptola htio da opugnira, imat će precedenciju pred svim ocima, jer im ta kao zakladnicima pripada;

4. ako bi se, što ne dao Bog, desilo, da neprijatelj osvoji ovaj kraj, pa se rečene discipline ne bi mogle predavati, onda, kad nestane ove zapreke, nastaje nanovo dužnost spomenute struke predavat, osim ako bi neprijatelj oteo glavnicu bez krivnje austrijske provincije i provincijala.

To je uglavljeno pred kaptolom čazmanskim u Zagrebu dne 14. rujna 1746. u nazočnosti kanonika štioća Jurja Kovačevića, kanonika pojca Matije Turine, kanonika čuvara Jurja Brkovića »caeterisque canonicis Deo in ecclesia jugiter famulantibus et devote«.²⁷

Viši teologijski studij otvorio se na početku studenoga školske godine 1746./1747. svečanom službom Božjom, što ju je »sub infula« odslužio zagrebački kanonik Stipanić, zapovjednik sisački.

O uredenju nastave spekulativne teologije u akademiji zagrebačkoj nemamo drugih podataka do onih, što ih pruža Ratio studiorum u pravilima namijenjenim profesorima te struke.²⁸ Evo im ukratko sadržaja.

²⁷ Isprava izdana 1. listop. 1746. — AA. coll. Zagr. fasc. 20. br. 7. Orig.

²⁸ Regulae professoris scholasticae theologiae. Pachter II. 309—319.

Profesor skolastičkoga bogoslovlja valja da spoji solidno i duboko raspravljanje s pravovjerjem i bogoljubnošću, i ovoj posljednjoj prije svega treba da raspravljanje služi (Reg. 1.). Time se ovoj inače teoretičkoj nauci daje donekle praktičan smjer: um i srce treba da obuhvate objavu i sve zaključke, što iz nje izvire. Ovo se pravilo popunjuje petim (Reg. 5.). Svetoga Tomu Akvinca neka slijedi kao svoga učitelja, no ne valja se njega više držati od samih tomista; u čemu je sv. Toma nejasan ili o čemu on ne raspravlja, a katolički se učenjaci ne slažu, slobodno je pristati uz koju god stranu (Reg. 2. 3. 4.). Ako bi gdje koja inače slobodna teza (t. j. »ubi nec fidei doctrina nec morum integritas in discrimen adducitur«) bila veoma nepoćudna, onda neka se članovi reda mira radi prilagode onima, kod kojih prebivaju (Reg. 6.).

Radi ovoga koncilijantnoga načela napadahu neki katolički bogoslovi Isusovce. Gradivo naučne osnove jest *Summa theologiae* sv. Tome, koja se ima obraditi u četiri godine; potanko se određuje, što valja koje godine uzeti, kad dva profesora predavaju, što li, kad predavaju tri. Propisano godišnje gradivo treba profesor da svrši, a ako ne može, onda neka ostatka ne prenosi na slijedeće godišće, već neka slušače uputi na izvjesna autora (Reg. 7. 8.). Da se pak lakše poluči napredak u predavanju, valja da profesor ostavi one odsjeke i predmete, što pripadaju profesorima drugih disciplina, a to su pitanja bibliistička (§ 1.), pitanja prijeporna između katolika i krivovjereca, koja valja (ovdje) obrađivati više skolastički negoli historijski (§ 2.), onda stvari čisto filozofijske (§ 3.), napokon moralka (§ 4.), od koje će znanstveno pretesti samo osnove (Reg. 9.). O čemu sv. Toma raspreda na više mjesta, to neka profesor sabere i zajedno predaje; za to služi popis pitanja iz *Summe*, koji upućuje, kamo što valja prenijeti, da se bez potrebe isto ne ponavlja (Reg. 10.).²⁹ Lake »članke« (articuli) neka profesor uzme kurzivno, a s težima postupat će ovako: najprije će, ako treba, protumačiti natpis »članku«, onda će razložiti eventualnu »distinkciju«, iz dijelova koje slijede »zaključci« (conclusiones); zatim će postaviti glavni zaključak Tomin i redom ostale te pojedinim zaključcima, ako nisu posve jasni, dodati po koji razlog, a i taj treba tako razložiti, da slušači spoznaju, kako je u distinkcijama i razlozima (ratio) svetoga Tome veća dokazna sila, nego se u prvi mah čini (Reg. 11.). Pošto je »članak« protumačen, istražiti će ga znanstveno, ali neka od toga ne izade dugačak traktat, osim kad sv. Toma o dotičnoj stvari ne raspravlja, ili kad treba stvar obraditi »kompendijozno« (Reg. 12.).

Nije dosta tek nabrojiti mišljenja naučiteljâ, a svoje mišljenje prešutjeti, već valja braniti mišljenje sv. Tome ili pitanje naprosto mimoći (Reg. 13.). Na mjesečnim disputama defendovat će toliko

²⁹ Popis kod Pachtlera II. 310—319.

njih, koliko ima profesora, a objicirat će otprilike trojica pretpodne, trojica popodne, svaki proti svim defendentima, i to, ako nema zapreke, koji je branio dopodne kao prvi, neka brani otpodne kao drugi. (Reg. 14.).

U Zagrebu predavahu spekulativnu teologiju samo dva profesora. Ta je uredba bila dobra, jer je drugdje iskustvo pokazalo, da je treći profesor ove struke uz propisanu naučnu osnovu često puta samo na smetnju. Mjesto toga osnovana je, kako vidjesmo, stolica za predavanje »kontroverza«.

O prijepornim se pitanjima dakako i prije predavalo u bogoslovskim učilištima, no posebna je stolica za kontroverze produkt XVII. vijeka. Pobudu je dala Propaganda g. 1622. naređivši vrhovnim starješinama redova, da osnuju što više škola, u kojima će se pomno pretresati ona vjerska pitanja, što ih pobijaju krivovjerci.³⁰

Isusovački je general Vitelleschi u povodu toga naloga naredio (3. rujna 1622.) provincijalima, da take škole osnuju, gdje se može. Ma da je zagrebačka stolica te struke osnovana tek 125 popriliči godina kasnije, nema spora, da je osnutak njezin u savezu sa spomenutim naredbama. Teško je odsjeći, kako se predavala »theologia controversistica« u nas, gdje su protestanti i kalvini bili rijetki u to doba. Da li se uzimahu u obzir one dogmatičke stvari, što rastavljaju istočnu Crkvu od zapadne? Ni na to nema odgovora; jedino valja istaći činjenicu, da su se zagrebački Isusovci dosta zanimali za pitanja te ruke, čemu su dokaz djela Mulihova, Werntlova, Kanižličeva i Pejačevićeva.

Kako smo slabo obaviješteni o potanjoj naučnoj osnovi bogoslovnih struka, vidi se i po tom, što nemamo — bar dosad — izravnih dokaza, da su slušači spekulativne teologije slušali kanonsko pravo; pače tek domišljanjem zaključujemo, da su slušali moralku. Teško je naime zamisliti svećenika, koji ne bi morao steći potrebnog znanja za duhovnu pastvu. Kada su i koliko su slušači više bogoslovije učili moralku, toga ne znamo, a ne pomaže nam u računu ni to, što se često puta spominju brojke obojih bogoslova. Mogli su slušači višeg bogoslovlja polaziti moralku uporedo sa svojim ostalim predavanjima, a mogli su možda i za godinu dana svladati moralku i kanonsko pravo, a onda se istom dat na više nauke. Ne smeta, što se često napose navode oni, a napose kaziste: tomu je dovoljan tumač to, što se oboji nazivaju po svoj glavnoj disciplini, kako smo vidjeli, da se kadšto među kaziste ubrajahu i slušači kanonskoga prava.

Jednaka je gotovo neizvjesnost i u pogledu trajanja nauka, o kojem glavno vrelo (H. C. Z.) ima samo ove podatke: dva bogoslova, kojima g. 1750. istjecāše treća godina bogoslovnih nauka (očito viših), dobiše dozvolu, da javno brane teze; iste godine,

³⁰ Pachtler III. 51.

»cum. quartus hujatis theologiae scolasticae annus se jamjam evolveret«, defendirahu trojica »universam Doctoris Angelici Summam«; još su jasniji podaci g. 1754.: dva slušača skolastičke bogoslovije pokazase učenu slušateljstvu, koliko su znanja stekli kroz četiri godine nauka; isto se kaže g. 1767. za svećenika Josipa Jelačića, alumna sjemeništa sv. Josipa.³¹ Izvještaji kanonske vizitacije arcidakonata Gvešće, Since i Vaška 1769.—1775. (nadb. arhiv) samo nekoliko puta napominju, koliko su godina neki svećenici učili spekulativnu teologiju; tako je Ivan Milašinčić, župnik svilajski učio 3 godine, Martin Risović, drugi kapelan požeški, 2 i ½ g., pakrački kapelan Jure Škrlet 2 godine, kapelan u Jazovici Ivan Grčar 2 godine moralke i 4 godine spekulativne teologije (ipak »in examine debiliter substitit«!), prvi kapelan kopajnički (Kopainicza) Toma Ljubić 2 godine. Inače vizitator tih arcidakonata (1769.—1775.) samo veli, da je župnik ili kapelan učio »spekulativnu teologiju« ili »teologiju« ili »moraluku«. — Možda ne ćemo promašiti rekavši, da je redovita nastava trajala četiri godine, no da su gdje-koji prekinuli nauke morajući poći u duhovnu pastvu, osobito to vrijedi za doba, kad je svjetovno svećenstvo zagrebačke dijeceze preuzelo slavonske župe, kojima do početka druge pole XVIII. vijeka upravljahu Franjevci bosanske provincije. U sudu o redovitom trajanju spek. bogoslovije potvrđuje me i činjenica, što su po istim onim kanonskim izvještajima nekoji i u Beču učili samo dvije godine teologije, a tamo je ipak redovita nastava trajala četiri godine.

Ispiti se spominju već g. 1750. kao stvar običajna. Slušaćima trećega tečaja trajao je ispit svakome jedan sat, dok za druge ne znamo ništa.

Dispute. Češće se puta u povijesti zagrebačkoga kolegija izrijekom spominje, da su se po propisu držale mjesečne dispute. Te su bile privatne, a znale su biti vrlo živahne. Prve javne dispute priredile su se g. 1749., kad nastupiše šestorica, da brane dio naučnoga gradiva. Jedan je od te šestorice prikazao teze (»sub elegantia Augustanae iconae«) zagrebačkome biskupu Franji Ksaveru barunu Klobušickomu, drugi biskupu senjskomu, treći opatu i kanoniku zagrebačkomu Nikoli Terihaju, dvojica staležima i redovima »kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije« kao mecenama, šesti je »počastio augsburškim emblemom plemićkoga suca županije križevačke«. Od g. 1749. do 1772. spominje se gotovo svake godine po više javnih disputa, a znalo ih je biti osam, pa i deset; vrlo je rijetko, da se ne spominje ni jedna. Po tri dispute o čitavom naučnom gradivu bile su g. 1750., 1753., 1756., po dvije 1751., 1754.,

³¹ »R. D. Jos. Jellachich non sine secunda admurmuratione nec laude vulgari tum ingenii tum doctrinae quadriennio indefessa industria parata universam theologiam propugnavit.«

1762., 1767., po jedna 1757., 1760., 1767. i 1768., a od ovih se ističe ona, u kojoj se g. 1757. neki bogoslov podvrgao javnoj raspravi i o odabranim pitanjima iz crkvene povijesti, kritičke teologije (*»theologia critica«*) biblikauma i kontroverzistike *»cum singulari doctrinae commendatione«*. Ne može se odrediti, u čemu se zapravo odlikovao onaj bogoslov, za koga piše H. C. Z.: *»Commendationem prae aliis tulit, qui theologiae scholasticae et dogmaticae assertiones methodo nova illustratas et typis excusas auditorio obtulit«*.

Veći je broj javnih disputa o čestima predavanoga gradiva:³² g. 1756. bijaše ih sedam, g. 1749. i 1457. po šest, inače po dvije i po jedna.

I na bogoslovskim disputama dijelili bi defendenti slušateljima knjige, kadšto velik broj. G. 1749. razdijeliše dvojica tri stotine komada priručnika *»Manuale juris-peritorum Hungariae«* (H. C. Z.), a troškove su očito namirili staleži i redovi hrvatski, kojima ta dvojica prikazaše teze kao mecenatima. G. 1750. poklonio je jedan bogoslov djelce *»Methodus expedita confessionis«* od Tome Tamburina, a drugi omašno djelo *Bipartita Cynosura universi juris Hungarici*,³³ nabavljeno troškom od preko 150 forinti! Među »brojno i učeno slušateljstvo« razdijelio je neki bogoslov iste godine knjižicu *»Assertor libertatis Hungaricae Croatica... Andreas II. rex Hierosolymitanus«*. One dvije knjige, što su ih poklonila dva bogoslova g. 1754., zanimive su i po tome, što su izašle u Zagrebu: jedna je *Controversiae Ecclesiae Orientis et Occidentis* od o. Antuna Werntla (Zgb 1754., 4°) a druga *»Institutiones de legibus«*. Čini se, da je i ova druga od Werntla.³⁴ Werntlovu djelu o prijepornim pitanjima između Crkve istočne i zapadne pridao je g. 1771. teze iz cijele filozofije svršeni filozof Franjo Ksaver Županić de Sibenegg, brat onoga Županić-Sibenegga, koji je izdao prvu tiskanu dramu na hrvatskom jeziku. G. 1772. razdijeljena su *»Acta et scripta«* sv. Teofila i Mucija Feliksa.

Broj slušača spekulativne teologije poznat nam je samo za devet godina pa je (za ovih 9 god.) iznosio popriječno 44.³⁵ Dviju godina znamo samo skupni broj svih bogoslova: g. 1757. bijaše ih 148, a g. 1772. 116. To su s 115 (1764.) i 110 (1759.) najviši

³² Odabrane teze jedne ovake dispute sv. u Prilogu 9.

³³ Dvije sveske u 4°: 1. sveska ima str. 24 (nepagin.) + 430.; 2. sveska ima str. 20 (nepag.) + 144 + 18 (nepag.). Đur 1749., typis greg. Ioan. Streibig.

³⁴ *»Utrumque hoc opusculum ut recens Zagrabiae natum est, ita exhibitionem praesidi, discipulis benevolentiam conciliavit«* (H. C. Z.).

³⁵ 1752 (36), 1759 (46), 1760 (47), 1761 (41), 1763 (40), 1764 (55), 1768 (41), 1769 (47), 1771 (36).

poznati brojevi slušača bogoslovlja do g. 1773. Od g. 1750.—1773. poznat je ukupni broj bogoslova obojih od 12 godina, pa je bilo tih godina poprično 96 bogoslova; uz rijetke izuzetke pripadahu svi zagrebačkoj dijecezi. To je velik broj, uzme li se u obzir, da tada nije bilo onoliko na pr. kateheta kao danas. Još valia držati na umu, da je biskupija školala svoj podmladak i u tudem svijetu. U naprijed spomenutom izvještaju o zakonskoj viziti arcidakonata Gvešće, Since i Vaška (1769.—1775.) nabrojeno je šezdeset i šest svjetovnih svećenika;³⁷ od tih je šesnaest, dakle gotovo četvrtina, učilo teologiju u Beču, Bolonji i Gracu, ostali velikom većinom u Zagrebu, po gđjekoji u Požegi. U XVIII. vijeku bilo je relativno mnogo Hrvata i u njemačko-ugarskom zavodu u Rimu; do početka vladavine Josipa II. primljeno je u XVIII. v. naših zemliaka 116, dakle više od trećine svih primljenih iz Hrvatske i Ugarske zajedno, a tih je bilo 296. Oko g. 1770. broj je hrvatskih alumna bio jednak broju ugarskih! Iz ovo nekoličak statističkih podataka izlazi, da je zagrebačka dijeceza u drugoj polji XVIII. vijeka bila kud i kamo i bolje opskrbljena svećenstvom, negoli je danas. Na dlanu je također i činjenica, da je uopće govoreći to svećenstvo obrazovanošću daleko nadvisivalo kler XVII. vijeka, pogotovo onaj prije osnutka filozofijskih tečajeva u Zagrebu.

Tri godine pred ukinuće reda Isusovačkoga dobi zagrebačka akademija po želji Marije Terezije («Augustâ ita volente» H. C. Z.) tri teologijske stolice: za bibliikum, za grčki i hebrejski jezik, za crkvenu povijest i crkveno besjedništvo. Namještena biše tri posebna profesora za ove struke. Kako nije bilo potrebite dotacije za te stolice, uzdržavao je zagrebački biskup Paxy jednoga od tih profesora. G. 1773. ne nalazimo u katalogu zagrebačkoga kolegija profesora grčkoga i hebrejskoga jezika ni onoga za crkvenu povijest i govorništvo crkveno. Bit će da je smrću Paxyevom (1772.) prestala potpora, a kolegij u to doba nije mogao da podmiruje take troškove, pogotovo gdje je valjalo nabavljat i stručne literature.

Da reknemo koju napokon i o teologijskim piscima zagrebačke akademije. Uzet ćemo u obzir samo znanstvena djela i to onih pisaca, koji su predavali teologiju u Zagrebu. Mimičić nam je po tome uglednog teologa Franju Ksavera Pejačevića, Antuna Kanižlića, Gala i dr. naše Hrvate, koji su doduše napisali bogoslovska djela, ali nisu bogoslovlja u nas predavali. I tako nam ostaju samo trojica: Antun Werntle, Matija Purulić i Ivan Šimunić.

Šimunić³⁷ je po Sommervogelu napisao tri bogoslovska djela, sva tri se odnose na istočnu Crkvu:

³⁷ U rukopisu fali mnogo listova.

1. *Brevis notitia schismatis Graeci et controversiarum orientalium in quaestiones didacticas, chronologico-historicas et dogmaticas digesta* (Zagreb, 1764, str. 400 u 12°).

2. *De orientalium et occidentalium consensione circa processionem Spiritus Sancti* (Zagreb 177., 8°).

3. *Diatriba de ritu Graeco*.

Ja tih knjiga u Zagrebu nisam mogao da nadem, pa ne mogu jamčiti, da li su podaci Sommervogelovi točni. Možda krije metropolitanska knjižnica koje od tih djela, no dok to pišem, još se ne može upotrebljavati.

Matija Purulić⁸³ predavao je u gradačkom sveučilištu (dogmatiku i sv. Pismo); svakako znak, da ide u red vrsnijih profesora. U Gracu je (po Sommervogelu) izdao *Dissertatio de Paschate Christi ultimo* (1768; str. VIII. + 280, 8°).

Za naše je prilike aktualno djelce napisao Antun Werntle⁸⁹ pod naslovom *Controversiae Ecclesiae Orientis et Occidentis* (Zagreb, A. Jandera 1754.). U maloj četvrtini ima uz naslovni list 181 nepaginiranu stranu teksta. U uvodu (st. 1. 2.) napominje pisac, da je djelce napisao prigodom javne dispute teologijske, da se razdijeli među slušateljstvo. Iz epiloga pak saznajemo, da ga je sastavio u kratko vrijeme (*»paucorum hunc dierum conatum«*). Posebna bi se studija htjela, da se mogne prosuditi, koliko je u toj raspravi Werntle samostalno istraživao. Svakako, makar to bila tek kompilacija, odaje čovjeka vješta svojoj struci, pa bi ta knjiga zavrijedila, da se tko napose njome pozabavi uzevši u obzir i ono, što su hrvatski Isusovci napisali o pitanjima prijepornim između Crkve rimske i grčke. Sadržaj je Werntlova djelca ukratko ovaj. Kratak povijesni prijedlog kontroverza, iz kojih se rodio raskol, daje auktor na str. 3.—27., na što nadovezuje (str. 28—55) deset kritičkih bilježaka (*»observationes criticae«*). Slijedi rasprava o pojedinim pitanjima: izlaženju Duha Svetoga (60—77), o Filioque

⁸⁷ Ivan K. Šimunić rodio se u Štrigovi u Medumurju 6. lipnja 1723., primljen je u red Isusovački g. 1740. svršivši u svijetu humaniora i logiku. Filozofiju i teologiju učio je u Gracu. Naučao je gimnazijske predmete u Varaždinu i Zagrebu i u košičkom sveučilištu, gdje je i promoviran doktorom filozofije i teologije. (Catal. trienn. 1770.).

⁷⁸ Rodio se 2. veljače 1726 u Zagrebu, gdje je svršio gimnaziju, a g. 1742. ode u Isusovce. Bio je profesor teol. i fil. u Zagrebu, teologije u Gracu, gdje je umro 16. travnja 1768. (Sommervogel i Exam. cand. schol.).

⁸⁹ A. Werntle * 19. ožujka 1710. u štajerskom Gracu, svršio hum. i filozofiju, stupio u red 27. listop. 1728.; naučao je gimnaz. predmete u Ljubljani, u Zagrebu i Varaždinu, filozofiju u Zagrebu, teologiju u Gracu, Trnavi i Zagrebu; doktorom filozofije promoviran u Trnavi. (Catal. trienn. I. coll. Zagr. 1770.).

(82—97), o prijesnom i kvasnom kruhu (104—121), o čistilištu (134—148), o primatu (155—173). Svako se od tih pet pitanja obrađuje na isti način: najprije se razlaže pitanje s dogmatičke i historijske strane, zatim se dokazuje katolička nauka, a onda u dijalogu brane Grk i Latin svaki svoje stanovište. Iza pojedinih glavnih pitanja umetnuo je pisac rasprave o pet nuzgrednih prijepornih predmeta: o redanju Fotijevu (77—82), o florentinskom crkvenom saboru (98—104), o posljednjem vazmu Gospodnjem (121—132), o nauci Grka o sakramentu potvrde (148—155), o tetragomiji 173—179).

